سەرهەڵداني ضين كص نيطەران دەكات ... وەهاب شاه محەمەد

هەردوو وصاتی چین و ژاپۆن بەپث رثكەوتنامەثكی تایبەت وە بۆ پاراستنی ئارامی و ئاسایش لە ناوچەكە توانیان لە ساصی 1972 زۆر لەو كثشە سیاسیانەی نثوانیان ئارام بكەنەوە، چوونكە وەك هەموو دەزانیین ژاپۆن دووای دۆرانی شەری لەگەص ئەمریكا هەموو سیاسەت و سوستثمە سیاسثكەی رووی لە سیاسەتی وصاتانی رۆژئاوا و ئەمریكا كرد، بەصام وصاتی چین سیستثمثكی كۆمەنستی تاكە حیزبی دژ بە هەموو ئایدلۆجیاثكی رۆژئاوای بەرپاكرد. چەند هەفتەثك لەمەوبەر خەصكی ژاپۆن بە راگەیاندنثكی تازەی وصاتی چەن سەرسوورمان بوون و ترسثكی تازەش چووە ناو دصی دەسەصاتدارانی وصاتی ژاپۆن بەو راگەیاندنە، چوونكە وصاتی چین لە6، 12% ی لەو پارەو پوولەی بۆ پثشخستن و بەهثزكردنی هثزی سەربازی تەرخان دەكات زیاتر كرووەو بریارثكی تازەشی وەرگرتووە بۆ كثشەی تایوان، وە بەگوثرەی ئەم بریارە تازەیە پەكین دەتوانث تایوان لە هەر كاتث بەراستی دەزانث بگەرثنثتەوە ناو وصاتی دایك (چین) ، ئەم كارەش ترس و كثشە سیاسثكانی رۆژهەصاتی ئاسیا زیاتر دەكات. مانگی 11 رابردوو، كاتث ژثردەریاثكی چین هاتە ناو سنوورە دەریاثكانی وصاتی ژاپۆن پەیوەندثكانی نثوان هەردوو وصات ئاصۆزتر بوو.

ئەم بریارە تازانەی وصاتی چین ناكۆكثكان لەناوچەكە ئاصۆزتر دەكات، چونكە وصاتی ژاپۆن پەیوەندثكی گەورەو گرنگی ئابووری لەگەص تایوان هەیەو ئەم بریارە تازانەش لەوانەیە ببثتە هۆی شەرثكی تازە لە ناوچەكە و هەموو ئەو بەرژەوەندیانە بخاتە مەترسیەوەو ناوچەكە بەرەو دووارۆژثكی نادیار ببات. ئەم بریارەی چین بووە هۆی نارەزاثكی گەورە لە تایوان، بۆیە دەیەها هەزار لە خەصكی ئەم وصاتە هاتنە سەر جادەكان و خۆپثشاندانیا دژ بەم بریارە تازانە دەربری و ئەوەشیان دووپات كردەووە كە ئەوان بە هیچ جۆرثك حەز بە گەرانەوەی تایوان بۆ چین ناكەن و دژشی رادەوەستن.

دیارە ئەو بریارەی وصاتی چین دەربارەی تایوان وەریگرتووە مەترسیە گەورەكە نیە، بەصكو ئەو پەیمانەی نثوان ئەمریكا و ژاپۆنە، چوونكە ئەمریكا بەگوثرەی رثكەوتنامەی ئیمزاكراو لە ساصی 1979 خۆی بەستۆتەوە بە پاراستنی ژاپۆن لە هەموو مەترسی وهەرەشەثكی دەرەكی دژ بە ژاپۆن.

دیارە بەهۆی رووداوەكانی ناو عیراق و سەرقاصی بوونی ئەمریكا لە سەقامگیری ئارامی ناو عیراق و ئەو كثشانەی كەتاكو ئەمرۆ بە تەواوەتی چارەسەر نەكراوە وای لە رای گشتی جیهانی كردووە كە گرنگثكی ئەوتۆ بە رووداوەكانی ئاسیای رۆژهەصات نەدەن.

چین ساصی رابردوو كەوتە پثش ئەمریكا لە پەیوەندیە بازرگانثكانی لەگەص ژاپۆن كە تاكو ئثستا هیچ وصاتثك نەیتوانیبوو شتومەك بە ژاپۆن بفرۆشن و بكرن. خەصكثی زۆری چین هاتوچۆی تایوان دەكەن و رۆژ نیە چەندەها فرۆكە لە نثوان تایپی و پەكین هاتووچۆ نەكات، رژثمی چینیش هیوادار بوو لە هەصبژاردنەكانی پەرلەمانی مانگی 12 ساصی رابردوو ئەو هثزە سیاسیانەی ناو تایوان كە خوازیاری بەیەك بوونەوەی هەردوو وصاتن سەركەونع بەصام ئەنجامی هەصبژاردنەكان وا تەواو نەبوو، بۆیە ئثستا دەسەصاتدارانی پەكین دەیانەوث رای گشتی ناسیونالیستەكانی ناو وصات بەلای خۆیان راكثشن بۆ هەموو رووداوثكی دووارۆژ.

چوونكە وصاتی چین خەریكە دەبثتە هثز زلثكی دنیا، بۆیە ناكۆكثكانی نثوان ئەم وصاتەو ژاپۆن لە زیادبوون دایە، بەتایبەتی ئثستا كە چین باس لە گەرانەوی تایوان دەكات ئەگەر بەرثگای سەربازیشەوە بث. تایوان لە ساصی 1894-1895 مەیدانی شەر بوو لە نثوان چین و ژاپۆن وە هەر لەوثشەوە قەیسەری

ژاپۆن توانی ئەو هەموو دوورگانەی ناوچەکە داگیربکات، بەهام بۆ چین تایوان گرنگتکی تایبەتی هەیەچوونکە لەو دوورگەیە بوو ژاپۆنتکان گەورەترین کارەستای جەنگ ثننة سەر چینتکان. دیارة ئەو هەموو کارەساتەی بەسەر خەصکی تایوان هات لە کاتی شەرەکانی نثوان چین و ژاپۆن نەیتوانی پەیوەندتکانی نثوان تایوان و ژاپۆن بیپچرثنث، بەتایبەتی دووای شەری جیهانی دووەم، لەبەر ئەوەی رەفتاری درندانەی دەسەصاتدارانی کۆمەنست و ناسیونالیستی چین لە ساصی 1949 بەرامبەر خەصکی تایوان بەراوردناکرث لە گەص رەفتاری ژاپۆنتکان، بۆیە دظکرث بووترث کە پەیوەندی نثوان ژاپۆن و تایوان باشە بە بەراورد لەگەص چین .

لە باشووري رۆژهەصاتی ئاسیا لەوە دەچث ژاپۆن کتشەی تازەی بۆ درووست بووبث، چوونکە چین دەیەوث تاکو ساصی 2010 پەیمانتکی بازرگانی و ئابووری لەگەص رثکخراوث

پثکبهثنث، ئەم رثکخراوە بازرگانیەش لە چەند وصاتثک پثکدث کە ژمارەی **ASEAN**

دانشتوانیان خۆی دەدات لە 2 ملیارد خەصک، بۆیە ژاپۆن زۆر بە نیگەرانیەوە دەروانثتة ئەم رووداوانە وە وصاتی ژاپۆن تاکو ئثستا تە ا لەگەص سینگافور توانیوثتی پەیمانتکی لەو جۆرە پثکەوە بنث. دوورکەوتنەوەی ژصپۆن لە وصاتانی ناوچەکە زیاتر پاصی پثوە دەنث بۆ نزیک بوونە لە ئەمریکا، بریاری ناردنی 550 سەرباز بۆ عیراق بۆ یەکەم جار لەلایەن ژاپۆنەوە پاش جەنگی جیهانی دووەم، پاشان راگەیاندنەکەی ستراتیجیەتتکی تازەی نثوان ژاپۆن و ئەمریکا بۆ چارەسەرتکی ئاشتیانە بۆ کتشەی تایوان، دەکرث وەک لادانثک لە سیاسەتە کۆنەکەی ئەم وصاتە چاولثبکرث کە دووای جەنگ بەرثوەی دەبرد. جیاوازی نثوان ئاسیای رۆژهەصات لەگەص ئەوروپاش ئەوەیە کە داسیای رۆژهەصات رثکخراو وپەیمانتکی لەو جۆرەی ناتۆ نیە بۆ پاراستنی ئاسایش و ئارامی لە ناوچەکە بثجگە لە هاوپەیمانثتی لەگەص ئەمریکا، ئەمەش وا لە ژاپۆن دەکات زیاتر بیر لە هەرەشەکانی ئەم دوایەی چین بکات .

مەسەلەثکی تریش هەیە کە بارە سیاسثکەی رۆژهەصاتی ئاسیا ئاصۆزتر دەکات ئەویش، ئەو هەوصانەی ثکثتی ئەوروپایە کە دەیەوث گەمارووی چەک لەسەر وصاتی چین هەصبگرث، ئەم گەمارووەی کە لە ساصی 1989 دژ بە چین سەپثندرا دووای رووداوەکانی مەیدانی ئازادی پەکین. راوثژکاری ئەصمانی و جاک شیراکی فەرەنسا بە گەرمی داوای هەصگرتنی ئەو گەمارووە گسەربزیە دەکەن دژ بە چین، چوونکە وصاتی چین ئاسانکارثکی یەکجار گەورەی بۆ ئەم دوو وصاتە خستۆتە پثش بۆ ئەوە ی کۆمپانثکانیان لە ناو چین دا کاربکەن، بەهام لابردنی گەماروثکی سەربازە دژ بەرامبەر بە چین وصاتی ژاپۆن زیاتر دەخاتە مەترسیەوەو ناوچەکە بەرەو بارثکی ئاصۆزتر دەبات.

کتشەثکی تریش هەیە کە ناکۆکثکان زیاتر دەکات لە نثوان ژاپۆن وچین، ئەویش دوورگەکانی (سثنکاکۆیە) زۆر لە پسپۆانی نەوت و جیۆلۆجی لەو باوەرەدان کە نەوتثکی زۆر لەم دوورگانە هەبث. ژاپۆن داوای دوورگەثکی تریش بە ناوی (ئیکۆنۆتوری) دەکات کە ژاپۆن دەیەوث بیکات بە پایگاثکی ستراتیجی، چوونکە هەردوو وصاتی ژاپۆن و چین رۆژ بەرۆژ زیاتر پثویستیان بە نەوت دەبث. پارەکە وصاتی چین نەوتی زیاتر لە ژاپۆن لە دەرەوە کریوەو، بۆیە ژاپۆن ئامادەی خۆی بۆ یارمەتثکی گەورەی ئابووری خستە پثش روسیا بەرامبەر بەوەی روسیا هثشثکی نەوتی لە ناوچەی ناچودکای نزیک ضلادیضوستۆک رابکثشث «ەک لە رثگای کۆریای باکوری چین کە بریار وایە نەوت بۆ ژاپۆن ثنث .

وەزیری بازرگانی ژاپۆن، شویشی ناکاگاوە، وصاتی چین بەوەش تاوانبار دەکات کە بە شثوەثکی نایاسای خەریکی دەرهثنانی گازە لە دەریاچەکانی رۆژهەصات کە ژاپۆن دەصث هی خۆیەتی، ئەم ناوچەیەش دەکەوثتة سەر سنووری هەردوو وصات و ژاپۆن داوای راگرتنی ئەم گاز دەرهثنانە دەکات لە

چين. ئةم ئاسؤزية سياسيةى ئاسياى رؤژهةصات واى لة ژاپؤن كردووة گةورةترين وصات بث لة ساصانى رابردوو بؤ پشخستن هثزى بةرگرى و هاوپةيمانثتى لةگةص ئةمريكا .

پارتى دةسةصاتدارى ليبرالى ديموكراتى ژاپؤن (ل. د. پ) خةريكة لةگةص پارتة سياسثكانى دةرةوةى دةسةصات دةستووري ژاپؤن كة پاش جةنگى جيهانى دووةم دانرا بگؤرث كة بة هيچ جؤرثك رثگاى بة ناردنى هثزى سةربازى ژاپؤنى نةدةدا و رثگةشى بة خؤ تثكةصكردن بة كثشة سياسثكانى جيهان نةدةدا، بؤية گؤرينى دةستووري ژاپؤن رثگا بؤ ناردنى هثزى سةربازى خؤش دةكات و واش لة ژاپؤن دةكات كة رؤصثكى گةورةتر لة سياسةتى نثودةوصةتى ببينث و پةرةو گةشةش بة تةكنةلؤجيا سةربازثكةى بدات. پرسيار ئةوةية ئايا تاكو كةى ژاپؤن دةتوانث هةمان سياسةتى خؤ تثكةص بة كثشة نثودةوصةتثكان نةكات، لة كاتث كة خةريكة هثز زلثكى وةك چين لة نزيك سنوورةكانى دروست دةبث و مةترسثكى گةورةى لة دوارؤژ بؤ دروست دةكات، بة تايبةتى ئةم هثز زلة تازيةش كة وصاتى چينة يادگارى و ئةزموونى تاصى لة گةص ژاپؤن هةبووة لة رابردوو .

وةهاب شاه محمد
Shah. wahab@gmail. com
Haba2k@spray. se